

cemetery site to the late 1st – early 2nd millennium, and the remains of the Visginai barrow cemetery to most likely the second quarter or mid-1st millennium.

The KPD was informed about the survey results. It is recommended that the barrow cemeteries or their remains be included in the NKVR.

Darius Stončius,
Mindaugas Mačiulis,
Gintautas Zabiela,
Zenonas Baubonis

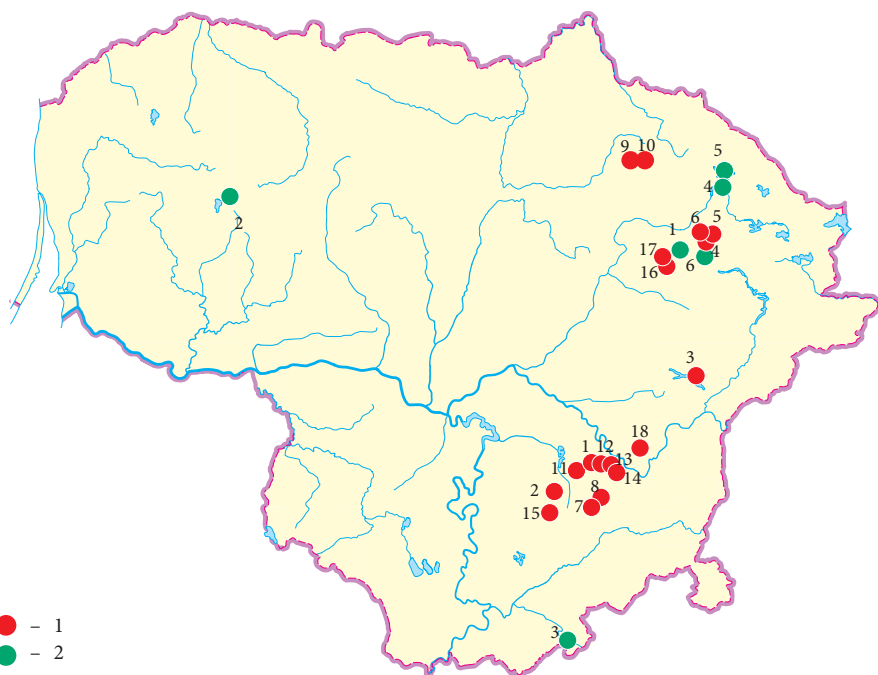
Senosios gyvenvietės Lietuvos ežerų salose

Iki pastarojo laikotarpio Lietuvos archeologai manė, kad ežerų salos nebuvo tinkamos žmonėms gyventi, išskyrus pavienius piliakalnius (Jonėnai, Molėtų r., Asvejos ežero sala), pilis (Trakai, Trakų r., Galvės ežero sala), dvarvietes (Plateliai, Plungės r., Platelių ežero sala) ar kaimavietes (Kretuonys, Švenčionių r., Kretuono ežero sala). Tam tikra išimtimi laikytos akmenis amžiaus gyvenvietės, kurių salose galėjo būti gerokai daugiau, tačiau dėl pasikeitusios gamtinės aplinkos daugelis šių vietų šiaudien yra sausumoje ir kaip buvusios salos identifikuojamos tik tyrimų metu. Tačiau duomenys apie salose buvusias geležies amžiaus gyvenvietes pamažu kaupėsi jau nuo XX a. II pusės.

1958 m. tyrinėta Galalių (Utenos r.) Sala su I tūkst. kultūriniu sluoksniu, 1959 ir 1962 m. – Dubičių (Varėnos r.) Salaitė su I tūkst. ir XV–XVI a. kultūriniu sluoksniu (*Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, V., 1975, t. II, p. 190). Abiem atvejais Lukno ir Peleosos ežerai, kuriuo-

se buvo šios salos, buvo nusekę anksčiau, tad šios vietos tyrinėjimų metu nebebuvo salos. 1973 m. rasta Našlonišio gyvenvietė Vaikeso ežero saloje (Utenos r.) klaidingai interpretuota kaip piliakalnis (*ATL 1972 ir 1973 metais*, V., 1974, p. 13–14). 1992 m. I tūkst. gyvenvietė tyrinėta Lūksto ežero Plukių saloje (Varniai, Telšių r.) (*ATL 1992 ir 1993 metais*, V., 1994, p. 96–97), 1996–2000 m. – II–VI a. gyvenvietė Sartų ežero Dumblynės saloje (Dumblynė, Rokiškio r.) (*ATL 1996 ir 1997 metais*, V., 1998, p. 194–195; *ATL 1998 ir 1999 metais*, V., 2000, p. 29–30; *ATL 2000 metais*, V., 2002, p. 10), kita gyvenvietė 1996 m. surasta to paties ežero bevardėje saloje (Velikuškės, Rokiškio r.) (Zabiela G., Obelių–Kriaunų apylinkių senovė, *Obeliai. Kriaunos.*, V., 1998, p. 39–40). Taigi baigiantis XXI a. 1 deš., Lietuvos archeologai žinojo mažiausiai kelias geležies amžiaus gyvenvietes ežerų salose.

2009 m. buvo savotiški lūžio, pažįstant gyvenviečių salas, metai. Tuomet jų aptikta net 17 (1 pav.). Toliau pateikiami pagrindiniai šių žvalgymų duomenys. Fizinės salų charakteristikos (ilgis, plotis dydis, perimetras, atstumas iki kranto, orientacija) nurodomos 2 lentelėje, salų augalijos charakteristikos – 1 lentelėje. Kadangi dalį salų sunku priskirti konkrečiam kaimui (anksčiau jos buvo bendro naudojimo arba valstybinės žemės), gyvenviečių pavadinimai pateikiami pagal ežerų pavadinimus, pačias gyvenvietes viename ežere numeruojant jų suradimo eilės tvarka, o salai artimiausią kaimą įvardijant kaip papildomą adresą. Taip siūlomi vadinti visi salose esantys archeologijos objektai. Atskira problema yra salų vardai, kuriuos ateityje būtina tikslinti, nes dabar neretai salos yra arba bevardės, arba jų pavadinimai įvairuoja ar painiojami tarpusavyje (esant kelioms saloms).

1 pav. Gyvenvietės ežerų salose: 1 – surastos 2009 m. (skaičiai atitinka 1 ir 2 lentelių gyvenviečių numerius), 2 – anksčiau žinomos: 1 – Luknas (Galaliai), 2 – Lūkstas (Varniai), 3 – Pelesa (Dubičiai), 4 – Sartai (Dumblynė), 5 – Sartai (Velikuškės), 6 – Vaikesas (Našloniškis). G. Zabelio brėž.

Fig. 1. Settlements on lake islands: 1 – found in 2009 (the numbers correspond to the settlement numbers in Tables 1 and 2), 2 – previously known: 1 – Luknas (Galaliai), 2 – Lūkstas (Varniai), 3 – Pelesa (Dubičiai), 4 – Sartai (Dumblynė), 5 – Sartai (Velikuškės), 6 – Vaikesas (Našloniškis).

3 pav. Keramika iš gyvenvietės Akmenos ežero saloje (Varatniškės). M. Mačiulio nuotr.

Fig. 3. Ceramics from the settlement site on the island in lake Akmena (Varatniškės).

Akmenos ežero (Varatniškės, Trakų r., Trakų sen., ežeras priklauso Trakų istoriniam nacionaliniam parkui) P dalyje esančioje bevardėje 1,4 ha dydžio saloje (2 pav.) yra tamšios žemės sluoksnis, kuriame salos R pakraštyje, ties terasos briauna aptiktos 7 lipdytos lygios ir grublėtos (?) keramikos šukės (3 pav.), keletas nuo ugnies sutrupėjusių akmenukų bei 3 titnago nuoskalos. Salos centrinėje dalyje yra 4–5 m aukščio kalva stačiu R, nuolaidžiais Š ir P šlaitais. Sala valstybinė, yra Trakų miškų urėdijos Trakų girininkijos 250 kvartalo 14 sklype. 2009 m. sausio 30 d. žvalgytas visas salos plotas.

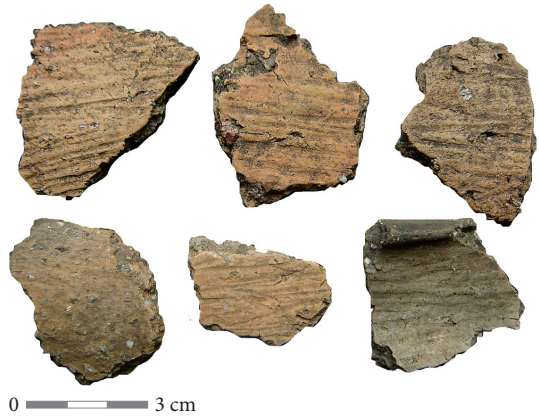
2 pav. Gyvenvietė Akmenos ežero saloje (Varatniškės).
D. Stončiaus nuotr.

Fig. 2. The settlement site on the island
in lake Akmena (Varatniškės).

Antakmenių ežero (Ličiūniškės, Trakų r., Aukštadvario sen., ežeras yra Aukštadvario regioniniame parke) 1,18 ha ploto saloje yra iki 2 m aukščio kalva stačiais eroduotais apie 1 m aukščio ŠV, Š ir ŠR bei nuolaidžiais PV, P ir PR šlaitais. Kalvos plotas 0,68 ha. Žemė kalvoje juodai pilkos, juodos spalvos, ypač tamsi ant šlaitų ir jų papėdėje. Kalvos paviršiuje labai gausu lipdytos keramikos šukių, kurių rinkti tik didžiausi fragmentai. Vyrauja brūkšniuotos keramikos šukės (4 pav.). Taip pat rasta pirštų įspaudais ir duobutėmis ornamentuotų šukių. Gausu nuo ugnies sutrūkinėjusių akmenų. Rasti 2 titnago dirbiniai ir viena nuoskala, skaldytas kaulo fragmentas. Saloje augantis privatus arba rezervuotas privatizavimui miškas priskirtas Trakų miškų urėdijos Aukštadvario girininkijos 574 kvartalo 46 sklypui. Žvalgyta 2009 m. spalio 15 d.

Asvejos ežero (Bieliškės, Švenčionių r., Pabradės sen., ežeras priklauso Asvejos regio-

niniam parkui) R dalyje esančios bevardės 1,75 ha dydžio salos P ir PR dalyje žemės paviršiuje surinkta 10 lipdytų smulkių šukių lygiu (?) paviršiumi (5 pav.) bei 2 titnago nuoskalos. Jų radimo taškas gerokai toliau už natūralaus titnago paplitimo arealo ribų. Keramiką datuojama I tūkst. Sala valstybinė, yra Nemenčinės miškų urėdijos Purviniškių giri-

4 pav. Keramiką iš gyvenvietės Antakmenio ežero saloje (Ličiūniškės). M. Mačiulio nuotr.

Fig. 4. Ceramics from settlement site II on the island in lake Antakmenis (Ličiūniškės).

0 ————— 3 cm

5 pav. Keramika iš gyvenvietės Asvejos ežero saloje (Bieliškės). M. Mačiulio nuotr.

Fig. 5. Ceramics from settlement site on the island in lake Asveja (Bieliškės).

ninkijos 132 kvartalo 17 sklype. Žvalgyta 2009 m. vasario 10 d.

Indrajo ežero (Bajoriškiiai, Utenos r., Daugailių sen.) P dalyje esančioje didesnėje 0,28 ha ploto saloje yra gyvenvietė I. Žemės paviršiuje surinkta 10 keramikos šukių, iš kurių viena lipdyta brūkšniuotu, kitos lygiu paviršiumi. Rastas ir molinio verpstuko fragmentas (6 pav.). Sala lėkšta. Aukščiausia salos P dalis virš vandens iškilusi apie 1,5 m. Centrinėje salos dalyje yra apie 1 m gylio apslinkusi seno bunkerio duobė, kurios įžemio nei

0 ————— 3 cm

6 pav. Keramika ir verpstuko fragmentas iš gyvenvietės I Indrajos ežero saloje (Bajoriškiiai). M. Mačiulio nuotr.

Fig. 6. Ceramics and a spindle whorl fragment from settlement site I on the island in lake Indraja (Bajoriškiiai).

šlaituose, nei dugne nematyti. Visoje saloje intensyvus pilkai juodos, juodos spalvos kultūrinis sluoksnius. Saloje augantis privatus arba rezervuotas privatizavimui miškas priskirtas Utenos miškų urėdijos, Balčių girininkijos 321 kvartalo 7 sklypui. Žvalgyta 2009 m. rugsėjo 24 d.

60 m į R nuo šios salos, Indrajo ežero P dalyje (Bajoriškiiai, Utenos r., Daugailių sen.) yra kita, mažesnė, 0,15 ha ploto sala su kultūriniu sluoksniu (gyvenvietė II). Eroduotuose šlaituose aptiktos 4 lipdytos keramikos šukės: 1 brūkšniuotu bei 3 grublėtu paviršiumi. Žemės paviršius visoje saloje intensyvios juodos spalvos. Sala yra apie 2 m virš vandens iškilusi žvyro kalva eroduotais, statokais, apie 0,5–1 m aukščio šlaitais. Saloje augantis privatus arba rezervuotas privatizavimui miškas priskirtas Utenos miškų urėdijos Balčių girininkijos 321 kvartalo 8 sklypui. Žvalgyta 2009 m. rugsėjo 24 d.

Trečioji gyvenvietė yra 2,9 km į Š nuo pirmosios gyvenvietės saloje, Indrajo ežero ŠV dalyje, beveik prieš Indrajos upelio ištaką esančioje 0,24 ha ploto saloje (Veleikiai, Utenos r., Daugailių sen.). Salos paviršiuje rasta 10 lipdytos keramikos šukių lygiu paviršiumi (7 pav.). Ten aptikta ir nedidelių nuo ugnies sutrūkinėjusių akmenų. Visoje saloje žemė juodos spalvos. Sala virš vandens iškilusi iki 1,5 m, nuolaidžiais šlaitais. Salos viršus lygus, nuolaidėjantis V kryptimi. Saloje augantis miškas neinventorizuotas (nepřiskirtas miško žemei). Žvalgyta 2009 m. lapkričio 26 d.

Meduvio ežero (Ropėjos, Trakų r., Senųjų Trakų sen.) labiausiai P kryptimi nutolusios 0,19 ha dydžio salos centre žemės paviršiuje surasta titnago nuoskala, pavieniai nuo ugnies sutrūkinėję akmenukai. Neaišku, tai paskiras radinys ar senesnės gyvenvietės palikimas.

7 pav. Keramika iš gyvenvietės III Indrajos ežero saloje (Veleikiai). M. Mačiulio nuotr.

Fig. 7. Ceramics from settlement site III on the island in lake Indrāja (Veleikiai).

Sala priklauso Trakų miškų urėdijos Ropėjų girininkijai ir yra 662 kvadrato 21 sklype, privačiame arba rezervuotame privatizacijai miške. Žvalgyta 2009 m. kovo 26 d.

Ropėjų II gyvenvietė yra ilgoje 0,27 ha ploto saloje, esančioje apie 60 m į ŠR nuo pirmosios salos. Maždaug nuo salos vidurio iki jos Š galo tęsiasi apie 60 m ilgio, 2–5 m pločio viršuje bei 2 m aukščio žvyringa pakiluma stačiais eroduotais V ir R bei nuolaidžiais P ir Š šlaitais. Žemė kalvos viršuje ir šlaituose pilkos,

0 3 cm

pilkai juodos spalvos. Kalvos Š gale, jos viršuje, paviršiuje rasta viena smulki lipdytos (?) keramikos šukė. Saloje augantis privatus arba rezervuotas privatizavimui miškas priklauso Trakų miškų urėdijos Ropėjų girininkijos 662 kvadrato 19 sklypui. Žvalgyta 2009 m. spalio 4 d.

8 pav. Keramika iš gyvenvietės I Mitavos ežero saloje (Kreipšiai). M. Mačiulio nuotr.

Fig. 8. Ceramics from the settlement site I on the island in lake Mitava (Kreipšiai). 0 5 cm

0 ————— 5 cm

9 pav. Keramika iš gyvenvietės II Mitavos ežero saloje (Kreipšiai). D. Stončiaus nuotr.

Fig. 9. Ceramics from the settlement site II on the island in lake Mitava (Kreipšiai).

Mituvos ežero (Kreipšiai, Kupiškio r, Skaupiškio sen.) didžiojoje 0,76 ha ploto saloje, laikomoje alkakalniui, yra gyvenvietė I. Čia žemė juodos ar juosvos spalvos, ypač juoda salos pakrantėse, plokščioje dalyje ir šlaituose. Salos

10 pav. Keramika iš gyvenvietės I Monio ežero saloje D. Stončiaus nuotr. 0 ————— 3 cm

Fig. 10. Ceramics from the settlement site on the island in lake Monis.

šlaituose bei plokščiojoje dalyje rasta 20 lipdytos keramikos šukių grublėtu ir lygiu paviršiumi (rinktos tik didžiausios šukės) (8 pav.) bei geležies gargažės gabalas. Salos centrinėje dalyje per visą jos ilgį tęsiasi siaura 2–3 m aukščio pakiluma nuolaidžiais šlaitais. Iškilusią salos dalį iš visų pusių supa 2–5 m plokščia dalis. Saloje augantis privatus arba rezervuotas privatizavimui miškas priskirtas Kupiškio miškų urėdijos Skapiškio girininkijos 303 kvartalo 30 sklypui. Žvalgyta 2009 m. rugsėjo 16 d.

Gyvenvietė II yra Mituvos ežero mažojoje 0,22 ha ploto saloje, esančioje 75 m atstumu nuo didesniosios – gyvenvietės I. Visoje saloje žemė juodos ar juosvos spalvos. Rastos 5 lipdytos keramikos šukės lygiu paviršiumi (9 pav.). Salos centrinėje dalyje yra apytiksliai 1,5 m aukščio netaisyklingos formos pakiluma nuolaidžiais šlaitais. Iškilusią salos dalį iš visų pusių supa 2–5 m pločio lėkšta dalis. Saloje augantis miškas neinventorizuotas. Žvalgyta 2009 m. rugsėjo 16 d.

Monio ežere (Daugirdiškės, Elektrėnų sav., Semeliškių sen.) esanti 0,57 ha sala – tai 2–4 m aukščio žvyro kalva plokščia viršutine dalimi. Jos Š ir V šlaitai statūs, eroduoti, P ir

R – nuolaidūs. Kalvą iš visų pusių juosia įvairaus pločio lėkšta dalis, kuri anksčiau buvo apsemta. Salos ŠR krantą ir pusiasalį ežero ŠR dalyje jungia siaura sekuma. Salos viršutinėje dalyje, P, R ir ŠR šlaituose rasta 16 lipdytos brūkšniuotosios keramikos šukių (10 pav.) bei nuo ugnies sutrūkinėjusių akmenų. Ypač daug šukių rasta ŠR šlaite ir jo papėdėje. Kultūrinis sluoksnis nevienodo intensyvumo. Žemė tamsiausia salos centrinėje dalyje ir R, ŠR šlaituose. Saloje augantis privatus arba rezervuotas privatizavimui miškas priskirtas Trakų miškų urėdijos Semeliškių girininkijos 487 kvartalo 107 sklypui. Žvalgyta 2009 m. rugsėjo 16 d.

Skaisčio ežero (Trakų r., Trakų sen., ežeras priklauso Trakų istoriniam nacionaliniam parkui) salos yra be pavadinimų. Trijose iš jų rastos geležies amžiaus gyvenvietės.

Gyvenvietė I (Užutrakis) yra 0,38 ha ploto saloje, esančioje 750 m į R nuo Užutrakio dvaro rūmų pastato. Žemė paviršiuje tamsi. Salos paviršiuje rastos 6 lipdytos grublėtos šukės su gausiomis grūsto granito priemaišomis (11 pav.). Centrinėje salos dalyje yra apie 1,5–2 m aukščio kalva stačiais PV ir ŠR šlaitais. ŠV ir PR šios kalvos šlaitai nuolaidūs. Sala priklauso Trakų miškų urėdijos Lentvario girininkijos 307 kvadrato 1 sklypui. 2009 m. kovo 23 d. žvalgytas visas salos paviršius.

Gyvenvietė II (Žydiškės) yra 0,73 ha ploto saloje, kurios P gale kyšo didelis riedulys. Salos šlaitai 1,5–2 m aukščio, statūs, Š ir P nuolaidūs. Salos viršus plokščias, lygus. Tiek plokščioje salos dalyje, tiek ant šlaitų ryškus tamsių žemių kultūrinis sluoksnis. Rastos 2 lipdytos lygios ir 4 žistos XVII–XVIII a. keramikos šukės, 2 titnago skeltės. Sala priklauso Trakų miškų urėdijos Lentvario girininkijos 307 kvartalo 3 sklypui. 2009 m. kovo 13 d. žvalgytas visas salos paviršius.

Gyvenvietė III (Žydiškės) yra 0,55 ha ploto saloje, kurios centrinėje dalyje yra kalva lygiu viršumi. Kalvos ŠV šlaite matyti stambūs rieduliai. Rastos 3 lipdytos ir viena žistos keramikos šukė. Sala priskirta Trakų miškų urėdijos, Lentvario girininkijos, 307 kvartalo 6 sklypui. 2009 m. kovo 13 d. žvalgytas visas salos paviršius.

Verniejaus ežero (Verniejus, Trakų r., Aukštadvario sen., ežeras priklauso Aukštadvario regioniniam parkui) V dalyje esanti 1,54 ha ploto sala yra netaisyklingos formos, apima 4 skirtingo aukščio kalvas. Aukščiausia, apytiksliai 6–7 m aukščio kalva yra salos ŠV dalyje. Žemiausia, apie 1 m aukščio – PR dalyje. Š, ŠV, R krantai eroduoti, statūs. Juosvos ar rusvai juosvos spalvos žemė dengia salos šlaitus ar jų apatines dalis. Žvalgymų metu rastos 4 smulkios lipdytos šukės lygiu paviršiumi. Šukės rastos salos ŠV ir PR pakraščiuose, šlaitų papėdėje. Š ir ŠV pakrantėje aptikti 2 apie 15 cm skersmens nuo ugnies sutrūkinėję akmenys. Saloje augantis privatus arba rez-

11 pav. Keramiką iš gyvenvietės I Skaisčio ežero saloje (Užutrakis) M. Mačiulio nuotr.

Fig. 11. Ceramics from the settlement site I on the island in lake Skaistis (Užutrakis)

0 ————— 3 cm

12 pav. Keramika iš gyvenvietės II Vidinsksto ežero saloje (Pakalniai). M. Mačiulio nuotr.

Fig. 12. Ceramics from settlement site II on the island in lake Vidinskstas (Pakalniai).

vuotas privatizavimui miškas priskirtas Trakų miškų urėdijos Aukštadvario girininkijos 597 kvartalo 45 sklypui. Žvalgyta 2009 m. lapkričio 27 d.

Vidinksto ežero (Pakalniai, Utenos r., Le-liūnų sen.) P dalyje esančioje 0,67 ha ploto saloje yra geležies amžiaus gyvenvietė I. Sala yra 6 m aukščio žvyro kalva, kurios V, Š ir R šlaitai statūs, P šlaitas nuolaidus. Jų apatinis trečdalis eroduotas. Kalvos viršus plokščias. Ant šlaitų žemė juodos – tamsiai rudos spalvos. Žvalgymų metu nuo žemės paviršiaus P ir V šlaito apatiniame trečdalyje buvo surinkta 14 keramikos šukių, tarp kurių daugiausia (10) lipdytos keramikos grublėtu paviršiumi. Saloje augantis privatus miškas priskirtas Utenos miškų urėdijos, Utenos girininkijos 527 kvartalo 43 sklypui. Žvalgyta 2009 m. spalio 29 d.

Gyvenvietė II yra 0,7 ha ploto saloje Vidinksto ežero centrinėje dalyje, 385 m į Š nuo gyvenvietės I. Sala virš vandens iškilusi apytiksliai 0,5–1 m, lygiu viršumi. Visi jos krantai eroduoti. Visoje saloje žemė juodos arba juosvos spalvos. V dalyje matyti 2 dideli rieduliai. Saloje augantis privatus miškas priskirtas Utenos miškų urėdijos Utenos girininkijos 527

kvartalo 44 sklypui. Žvalgymų metu salos P ir Š pakraščiuose, ties eroduotų krantų briauna surinktos 8 brūkšniuotos keramikos šukės (12 pav.). Žvalgyta 2009 m. spalio 29 d.

Nesant platesnių tyrinėjimų, aptiktas gyvenvietės ežerų salose galima datuoti tik pagal atsitiktinai surastas keramikos šukes, kas nėra nei tikslu, nei labai patikima. Brūkšniuotą keramiką galime skirti I tūkst. pr. Kr. – pirmiesiems amžiams po Kr., grublėtą – maždaug III–VII a., lygiu paviršiumi – plačiam laikotarpiui nuo I tūkst. pr. Kr. iki II tūkst. pradžios.

Archeologinių objektų inventorizacija ir žvalgymas vandens telkinių pakrantėse bei salose – daug laiko atimanti užduotis. Ypač sudėtinga tai atlikti mišku apaugusiose salose. Tokius darbus gali palengvinti įvairūs netiesioginiai metodai, leidžiantys be kasinėjimų identifikuoti potencialius archeologinius objektus ir tuo pačiu sumažinti žvalgomą plotą. Vienas iš metodų galėtų būti medžių rūšių sudėties ir gausumo įvertinimas mišku apaugusiose salose. Tai padaryta analizuojant 2008–2009 m. aptiktų salų su geležies amžiaus gyvenvietėmis augančių medžių rūšių sudėtį ir gausą (1 lentelė). Kiekvienos medžių rūšies dalis medyne nustatyta vizualiai įvertinant kamienų tūrį.

Visose salose augo tik lapuočiai medžiai arba jie buvo absoliutūs dominantai. Tik 2 sa-

lose augo pavienės paprastosios pušys, paprastosios eglės. Iš 18 salų, kuriose rasta gyvenviečių požymių, 13-oje (72 %) dominavo mažalapės liepos. 16-oje salų (89 %) dominavo arba daugiau kaip 30 % medyno sudarė derlingų augaviečių medžiai: mažalapės liepos, kalninės guobos, paprastieji ąžuolai, paprastieji uosiai, paprastieji klevai. 4-iose salose (22 %) dominavo baltalksniai, tačiau iš jų trijose augo bent pavieniai plačialapiai medžiai.

Kalninė guoba, paprastasis uosis, paprastoji vinkšna, paprastasis klevas priskiriami eutrofams (Navasaitis M., *Dendrologija*, V., 2004, p. 88–94). Šie medžiai išplitę ir gerai auga tik labai derlinguose dirvožemiuose. Vidutinio derlingumo dirvožemiuose jų nėra arba jie skursta. Nederlinguose dirvoje jie neišsilaiko.

Mažalapė liepa, paprastasis ąžuolas, juodalksnis, baltalksnis, drebulė priklauso mezotrofams. Mezotrofai išplitę vidutinio derlingumo dirvožemiuose. Derlinguose augavietėse jie taip pat labai gerai auga, bet juos ilgainiui išstumia eutrofinės rūšys. Nederlinguose dirvožemiuose mezotrofai skursta arba neauga.

Atsižvelgiant į kai kurių augalų prierašumą augaviečių derlingumui, eutrofams ir mezotrofams priskiriamos medžių rūšys gali būti naudojamos kaip archeologinio paveldo indikatoriai. Jų indikatorinės savybės paremtos šiomis prielaidomis:

- archeologinio objekto teritorijoje dėl žmogaus veiklos susiformuoja derlingas kultūrinis sluoksnis;
 - išlikęs kultūrinis sluoksnis nulemia maisto medžiagų turtingoms augavietėms būdingo medyno susidarymą, kuris dažnai kontrastuoja su gretimose teritorijose augančiais medynais.
- Atlikus 18 salų medynų analizę, nustaty-

ta, kad didžiausia indikatorine verte išsiskiria mažalapė liepa (*Tilia cordata*). Ji dominavo 72 % ežerų salose identifikuotų naujų archeologinių objektų medynuose. Navasaitis (2004) teigia, kad šis medis mėgsta derlingus, puveningus drėgnokus priemolius ir priemolius. Nederlinguose sausuose smėlynuose neauga. Kiti eutrofams ir mezotrofams priskiriami plačialapiai medžiai: kalninė guoba (*Ulmus glabra*), paprastasis uosis (*Fraxinus excelsior*), paprastasis klevas (*Acer platanoides*), paprastasis ąžuolas (*Quercus robur*) taip pat yra svarbūs archeologinio paveldo indikatoriai.

Salose, kuriose identifikuoti archeologiniai objektai, 1–40 % medyno sudaro juodalksniai (*Alnus glutinosa*), tačiau ši medžių rūšis nėra archeologinio paveldo indikatorė. Juodalksnis – drėgnų ar laikinai užmirkstančių augaviečių rūšis (Navasaitis M., *Dendrologija*, V., 2004, p. 453–456). Visose salose šis medis augo tik pakrantės juostoje, laikinai užliejamose dalyse ir seklose.

Atliekant archeologinių objektų žvalgymą, svarbu atsižvelgti į medžių rūšių sudėtis ir gausumo skirtumus salose ir vandens telkinių, pelkių pakrantėse. Jei pakrantėse vyrauja nederlingų dirvožemių medžiai (paprastoji pušis (*Pinus sylvestris*), beržas (*Betula sp.*) arba kitos pionierinės rūšys (baltalksnis (*Alnus incana*), drebulė (*Populus tremula*), o salose dominuoja plačialapiai medžiai – jas būtina žvalgyti archeologams.

Apskritai būtina daugiau dėmesio skirti archeologiniams salų vandens telkiniuose, pelkėse žvalgymams ir tyrimams. Salų tyrimai gali reikšmingai pakeisti supratimą apie atskirų regionų apgyvendinimo tankumą ir raidą. Dauguma salų nebuvo ariamos, specifinės aplinkos sąlygos galėjo užkonservuoti medines konstrukcijas bei kitus greitai suyrančius

Eil. Nr. / No.	Pavadinimas / Name	Per 50 % medyno sudaranti rūšis / One species forming over 50% of the forest	50–30 % medyno sudaranti rūšis / One species forming 50–30% of the forest	30–10 % medyno sudaranti rūšis / One species forming 30–10% of the forest	Mažiau kaip 10 % medyno sudaranti rūšis / One species forming less than 10% of the forest
1.	Akmena, ež., Varatniškės	TC	–	AG	QR, BT, AI, FE
2.	Antakmeniai, ež., Ličiūniškės	AI	AG	–	QR, TC, UM
3.	Asveja, ež., Bieliškės	TC	–	QR	AP, AG, PS
4.	Indraja, ež., Bajoriškiei, I	UG	–	AG	FE, AI
5.	Indraja, ež., Bajoriškiei, II	TC	–	AG	–
6.	Indraja, ež., Veleikiai	TC	–	FE	AG
7.	Meduvys, ež. Ropėjos, I	TC	–	AG	–
8.	Meduvys, ež., Ropėjos, II	TC	–	AG	QR
9.	Mituva, ež., Kreipšiai, I	TC	UG	–	AG, AP
10.	Mituva, ež., Kreipšiai II	TC	UG	–	AG, AP
11.	Monis, ež., Daugirdiškės	TC	–	AG	QR, UG, AI, AP, BT
12.	Skaistis, ež. Užutrakis, I	AI	–	–	AG, BT
13.	Skaistis, ež., Žydiškės, II	TC	–	AI	QR, BT, AG, AP, PA
14.	Skaistis, ež., Žydiškės, III	TC	AI	AG	QR, FE
15.	Verniejus, ež., Verniejus	AI	–	TC, AG	QR
16.	Vidinkstas, ež., Pakalniai, I	AI	QR	TC, AG	BT
17.	Vidinkstas, ež., Pakalniai, II	TC	–	AG	QR
18.	Gulbinas, ež., Didieji Gulbinai, piliakalnis, surastas 2008 m.	TC	–	–	QR, AG, AI

1 lentelė. Salų su geležies amžiaus gyvenvietėmis medžių rūšys ir gausumas.

Table 1. The kinds and profusion of trees on islands with Iron Age settlement sites

TC – mažalapė liepa (*Tilia cordata*), UG – kalninė guoba (*Ulmus glabra*), UM – paprastasis skirpstas (*Ulmus minor*), FE – paprastasis uosis (*Fraxinus excelsior*), QR – paprastasis ažuolas (*Quercus robur*), AP – paprastasis klevas (*Acer platanoides*), AG – juodalksnis (*Alnus glutinosa*), AI – baltalksnis (*Alnus incana*), PS – paprastoji pušis (*Pinus sylvestris*), PA – paprastoji eglė (*Picea abies*), BT – beržas (*Betula sp.*).

Nr. / No.	Pavadinimas / Name	Salos perimetras / Island's perimeter (m)	Salos plotas / Island's area (ha)	Maks. salos ilgis / Island's max. length (m)	Maks. salos plotis / Island's max. width (m)	Salos ilgosios ašies azimutas, laipsniai / Azimuth of the island's long axis, degrees	Mažiausias atstumas nuo salos iki ežero pakrantės / Least distance from the island to the shore (m)	Ežero plotas / Lake's area (ha)
1.	Akmena, ež., Varatniškės	465	1,46	167	141	359	200	268,7
2.	Antakmeniai, ež., Ličiūniškės	400	1,18	145	111	319	65	84,2
3.	Asveja, ež., Bieliškės	576	1,64	203	119	112	102	982,2
4.	Indraja, ež, Bajoriškiai, I	218	0,28	85	50	18	130	290,6
5.	Indraja, ež, Bajoriškiai, II	150	0,15	56	32	126	115	290,6
6.	Indraja, ež, Veleikiai	192	0,24	78	43	83	138	290,6
7.	Meduvys, ež. Ropėjai, I	177	0,19	75	32	5	110	51,1
8.	Meduvys, ež. Ropėjai, II	293	0,27	135	31	11	107	51,1
9.	Mituva, ež., Kreipšiai, I	379	0,74	167	54	72	62	34,7
10.	Mituva, ež., Kreipšiai, II	176	0,23	66	44	17	48	34,7
11.	Monis, ež., Daugirdiškės	284	0,59	107	73	80	110	102,3
12.	Skaistis, ež. Užutrakis, I	379	0,57	159	50	57	48	282
13.	Skaistis, ež., Žydiškės, II	388	0,74	165	72	5	293	282
14.	Skaistis, ež., Žydiškės, III	232	0,38	90	59	46	65	282
15.	Verniejus, ež., Verniejus	686	1,54	184	126	6	67	95,9
16.	Vidinkstas, ež., Pakalniai, I	299	0,65	108	83	68	78	114,4
17.	Vidinkstas, ež., Pakalniai, II	336	0,70	133	77	105	175	114,4
18.	Gulbinas, ež., Didieji Gulbinai, piliakalnis, surastas 2008 m.	225	0,31	93	44	8	95	35,5
	Vidurkis / Average	325	0,66	123	69	83	112	204,8
	Standartinis nuokrypis / Standard deviation	144	0,49	45	34	101	61	221,7
	Minimalus / Minimum	150	0,15	56	31	5	48	34,7
	Maksimalus / Maximum	686	1,64	203	141	359	293	982,2

2 lentelė. Salų su geležies amžiaus gyvenvietėmis charakteristikos.

Table 2. Characteristics of islands with Iron Age settlement sites

dirbinius, todėl jose esantys nesuardyti kultūriniai sluoksniai gali pateikti ypač vertingų duomenų, atkuriant vietinių bendruomenių praeities gyvenimą.

Taip pat analizuoti ir salų su geležies amžiaus gyvenvietėmis fiziniai parametrai (2 lentelė). Salų ribos vektorizuotos naudojant skaitmeninius ortofotografinius M 1:10.000 žemėlapius, kurie sudaryti pagal 2005–2006 m. aeronuotrauką pagrindu. Visi analizėje naudoti salų parametrai nustatyti naudojant programą *ArcView 3.2*. Didžiausias salos ilgis ir jos ilgosios ašies azimutas apskaičiuotas naudojant *ArcView 3.2* programos plėtinį *Longest Stright Line. v. 1.3a*. Didžiausias salos plotas apskaičiuotas plačiausioje salos poligono vietoje brėžiant tiesę, statmenai kertančią didžiausio salos ilgio tiesę. Salų plotas ir perimetras apskaičiuoti naudojant *ArcView 3.2* programos plėtinį *XTtools*. Mažiausias atstumas nuo salos iki ežero kranto nustatytas ortofotografiniuose žemėlapiuose išmatuojant trumpiausią atkarpą tarp salos poligono ir jai artimiausio kranto linijos taško. Straipsnyje naudoti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. nutarime „Dėl valstybinės reikšmės vidaus vandenų sąrašo ir jų plotų patvirtinimo“ ir Geologijos ir geografijos instituto batimetriniuose planuose nurodyti ežerų plotai.

Ateityje būtų tikslinga šiose gyvenvietėse atlikti archeologinius žvalgomuosius tyrimus, nustatyti jų tikslesnę chronologiją bei ribas ir suteikti joms teisinę apsaugą įtraukiant į NKVR.

The old settlement sites on the islands in Lithuanian lakes

Up until 2009, Lithuanian archaeologists knew about only several Iron Age settlements on Lithuanian lakes. In 2009, 17 more were

discovered (Fig. 1). New settlement sites were found on lakes Akmena, Antakmeniai, Asveja, Indraja (3), Meduvys (2), Mituva (2), Monis, Skaistis (3), Verniejus, and Vidinkstas (2) in East and South Lithuania. Hand built ceramics with brushed, rough, and smooth surfaces (Figs. 2–9) were found at all of them and flint flakes at several of them. A dark cultural layer with charred stones was seen on all of the islands. This large number of unknown Iron Age settlement sites was found by focusing on the flora characteristic of islands with such settlements: deciduous trees, especially small-leaved lime (*Tilia cordata*) (Table 1). The geographic position and physical parameters of these islands (Table 2) were also analysed, from which it is seen that the settlements were created on small islands (with an average area of 0.66 ha) in comparatively small lakes (with an average area of 204.8 ha). The average distance of such islands from the shore was 112 m.

Egidijus Šatavičius

Archeologiniai žvalgymai ir žvalgomieji tyrimai Pietų ir Rytų Lietuvoje

Šiame straipsnyje pateikiama 2009 ir ankstesniais metais autoriaus iniciatyva vykdytų archeologinių žvalgymų ir žvalgomųjų tyrimų Rytų ir Pietų Lietuvoje rezultatų dalis. Šių tyrimų metu identifiukuota daug naujų archeologijos vertybių, kurios surastos ir jų teritorijos nustatytos taikant kuo mažiau destruktinius archeologinius tyrimus bei į pagalbą pasitelkiant gretutinių mokslų (paleogeografijos, geomorfologijos, botanikos, dirvožemio tyrimų) teikiamus duomenis. Žemiau patei-